

Språknytt

TEMA | TALESPRÅK

Dialekt i Setesdalen
anno 2016

Leiar

Språket og dei mangfaldige brukarane

I dette nummeret av Språknytt – eit temanummer om talemål – kan du lese om to personar frå Setesdalen som har gått ulike språklege vegar. Sigurd Brokke snakkar den tradisjonelle setesdalsdialekten og ser på det som ein viktig del av identiteten. Anne Hasla snakkar ikkje setesdalsmål og meiner dialekten står i vegen for ein effektiv kommunikasjon.

Begge desse synspunkta ber langt lenger enn Setesdalen. Ein del av oss er stolte av dialekten me har med oss heimanfrå, og brukar han gladeleg, medan han for andre ikkje er viktig i det heile tatt. For språk i minoritetsposisjon er dette ei evig aktuell problemstilling, anten det gjeld valet mellom norsk og engelsk, nynorsk og bokmål, teiknspråk og norsk eller nasjonale minoritetspråk og norsk.

Språk i minoritetsposisjon er heilt avhengige av eldsjeler som setesdalsdialekten har i Sigurd Brokke. Dersom me sluttar å meine at norsk, nynorsk, teiknspråk og dei nasjonale minoritetsspråka våre har ein særleg verdi, overlever ingen av dei på sikt. Men for at dei skal overleve, er det òg viktig at me jobbar for at bruksvilkåra er så gode som råd for slike som Anne Hasla, som i det daglege berre ser på språket som eit kommunikasjonsmiddel. Språkpolitikken vår skal romma begge desse omsyna og styrka språket både som identitet og kommunikasjonsmiddel.

Den språklege kulturarven vår har til alle tider blitt boren vidare ikkje berre av eldsjelene, men også av språkbrukarar som har eit instrumentelt språksyn og berre ønskjer å bruka språket for å kommunisera enklast mogleg. Slik kjem det framleis til å vere.

Åse Wetås
direktør i Språkrådet

Innhald
2 | 2016

TEMA | TALESPRÅK

- 3 Talespråk i mange varianter
- 5 Språkbrukaren
- 6 Intervjuet

- 10 Oslo som språklig smeltedigel
- 12 Barne-tv + dialekter = sant
- 14 Gir tekst til tale
- 17 Med andre ord
- 18 Den tunge språkarven

- 24 Pommes frites med t, takk!
- 26 Er du ish på tida?
- 28 Kan du skilje mellom [ç] og [s]?
- 31 Nyord
- 32 Klipp
- 33 Lesarspørsmål
- 36 Historia bak

Talespråk i mange varianter

Hva slags talespråk har vi? Hvilken status har dialektene? Hvordan påvirker innvandrerspråkene dagens norsk? Språkdirektøren har svar.

AV ERLEND LØNNUM

SPRÅKRÅDET FÅR STADIG spørsmål fra engasjerte språkbrukere, også om det norske talespråket. Folk lurer blant mye annet på hvilke utfordringer talespråket står overfor, særlig dialektene. Vi har samlet noen av svarene vi har gitt i årenes løp, og snakket med Språkrådets direktør Åse Wetås, som mener talespråklig variasjon og tradisjon er en viktig del av språkmangfoldet i landet vårt.

– Det er ikke bra hvis språkbrukere endrer talespråket sitt fordi de ikke blir respektert. Det gjelder både det vi tradisjonelt kaller dialekter, sosiolekter og nye etnolekter. Språklig mangfold, også dialektmangfold, er positivt.

Dialektstatus

Mange norske dialekter lever i beste velgående, og mediene i Norge bruker mer dialekt enn i mange andre land. Likevel er dialektene i endring: De blir påvirket av dominerende språk som standardpreget talemål, særlig på Østlandet, og de blir likere over større områder, særlig rundt de største byene.

Samtidig har dialektbruken fått høyere status med årene. Men det gjelder ikke all dia-

lektbruk. Statushevingen har gått hånd i hånd med større standardisering av grammatikk og ordforråd. Dialektord og -uttrykk som ikke er kurante i bokmål, har aldri hatt høy status og blir dessverre ofte slått hardt ned på i offentligheten.

– Studier av ordtap viser at den delen av det norske ordforrådet som ikke er representert i skriftspråket, er i ferd med å forsvinne. Det tyder på at skriftspråket virker stadig mer styrende for den muntlige språkbruken, sier Wetås på sitt velkjente stavangermål.

Dialektordbøker

I vanlig språkbruk blir ord ofte kalt dialektord fordi den lokale uttalen er annerledes enn den skriftnære, som *malisjøs* uttalt [mallisjøs], [malisjørk] og [malasjøs], eller fordi ordet har en lokalt avgrenset betydning, som *grådig* i betydningen 'gjerrig' og *rar* i betydningen 'kjekk' og 'artig'.

Tolvbindsverket *Norsk Ordbok – ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* er med sine 300 000 oppslagsord det mest omfattende ordbokprosjektet i norsk ►

– Skriftspråket styrer talespråket, sier Åse Wetås, direktør i Språkrådet. Foto: Erlend Lønnum

INNVANDRERSPRÅK

Innvandrerenspråkenes påvirkning på norsk er ikke så sterk at den kan kalles press, slik tilfellet er med engelsk. Sistnevnte regnes ikke som et innvandrerspråk i denne sammenhengen. Vi kan generelt si at det finnes enkelte ord og uttrykk fra innvandrerspråk i ungdomsslang, og at også ungdom med etnisk norsk bakgrunn av og til bruker slike varianter når de er sammen med venner.

– Vi vet at det i noen norske byer finnes såkalte multietnolekter, som låner ord fra blant annet urdu, spansk og arabisk og har en uttale som er påvirket av innvandrerspråk. Variantene er gjerne en del av det personlige språkregisteret og ikke av dialektene, allmennspråket eller fagspråkene. Det er uvisst om variantene vil feste seg, og om ordene blir varige tilskudd til norsk, sier Wetås.

ENGELSKPRESS

Enkelte hevder at engelsk er en trussel mot norsk talemål. På noen områder er det fare for domene-tap, det vil si at engelsk overtar for norsk i enkelte fagspråk, som i datateknologien, men i allmennspråket er ikke påvirkningen like sterk.

– Vi mener det ikke er noen fare for at engelsk vil erstatte norsk i overskuelig framtid, men det er ingen tvil om at det norske språket påvirkes av engelsk, særlig ved at ord og uttrykk skiftes ut. Her er talemålet foreløpig mer utsatt enn skriftmålet, forklarer Wetås.

Desto større grunn til å hegne om det norske talespråket altså – og de mange variantene av det.

historie. Det er fullt av ord som er eller har vært vanlige i dialekter og nynorsk, og er et suverent verktøy for å studere utbredelsen av enkeltord.

– Det at folkemålet, altså dialektene eller talemålet, er nevnt før skriftspråket, signaliserer hvor viktig denne delen av språkbeskrivelsen er i ordbokverket, forteller Wetås, som var leder for utgivelsen før hun kom til Språkrådet.

– Vi kan gå ut fra at mange ord har vært utbredt over et større område enn det ordbøkene viser. Samtidig kan det være at bare noen få dialektbrukere på et sted kjenner et visst dialektord i dag.

KATEGORIER AV TALESPRÅK

dialekter geografiske varianter

etnolekter varianter påvirket av fremmedspråk

andre gruppespråk slang, fagsjargong o.l.

sosiolekter sosiale varianter

normalisert talemål som i radio/fjernsyn

De fleste språkbrukere veksler mellom flere varianter, avhengig av situasjonen.

Felles opphav

Mor hadde funnet frem rene klær til meg, smurt matpakke – en omelett i hjemmebakst lefse, det beste jeg visste – gitt meg litt lommepenger og kysset meg av gårde til skolen – som hun pleide.

Men i sekken min lå det en lapp på norsk – som verken mor, som ikke snakket et ord norsk, eller noen andre hadde lest – der det stod at det var planleggingsdag i dag. Så der stod jeg, mutters alene i skolegården på Nordstrand barneskole.

Fra lærerværelset kommer frøken Tora ut, overrasket over å se meg: «I dag har alle barna fri. Det er bare lærerne som jobber», forklarer hun. Jeg ser på Tora med store øyne og blir lei meg. «Jeg liker å være på skolen», sier jeg. Tora følger meg så til huset sitt, like i nærheten.

Der har jeg min aller beste skoledag. Toras ektemann, Leif Mæhle, er professor i nordiske språk og tilfeldigvis hjemme denne dagen. Jeg får sitte og vente sammen med ham til Tora er ferdig på skolen. Han vet at jeg ikke snakker så godt norsk, og spør meg om jeg kan telle til ti på urdu. Og da var det gjort. Urdu og norsk hørtes jo egentlig ganske forskjellig ut, trodde jeg. Men nå la jeg bare merke til likhetene.

Da Tora kommer hjem, sier jeg: «Vet du hva, det er så mange tall som nesten er like på urdu og norsk: En er *ek*, to er *då*, og tre er *teen*. Tora, nå skal jeg lære deg litt urdu, for kanskje

det er flere ord som ligner?» Jeg kunne ikke få nok av å lære, og jeg ville så gjerne gi frøken Tora noe tilbake.

Tora ser på meg gjennom lærerbrillene og smiler til mannen sin: «Det er fordi de har samme opphav, fra noe som kalles indoeuropeisk. Det er med språk som det er med deg, Shabana. Språket har mor og far, tanter og onkler, besteforeldre, oldeforeldre og så videre. Du ligner ikke helt på besteforeldrene dine, du har ditt eget ansikt, men kanskje kan moren din likevel se noen likheter? Slik er det også med språk.»

«Som barna og barnebarna og mange, mange barn?» nikker jeg. «Ja, akkurat slik», smiler Tora.

Senere lærte jeg at norsk har utviklet seg fra urnordisk, som stammer fra et ukjent urgermansk språk, som igjen har opphav i indoeuropeisk – i likhet med oldtidsspråk som gammelgresk, gammeliransk og gammelindisk (sanskrit). Og fra sanskrit stammer en rekke nyindiske språk, som urdu og hindi. Pakistans nasjonalspråk urdu er et blandingspråk som forenklet kan beskrives som hindi utvidet og beriket med tusenvis av persiske lånord. Derfor finnes det flere tusen ord i urdu og norsk som kan spores tilbake til et felles opphav. Tenk, hvis det ikke var planleggingsdag den dagen, hadde jeg kanskje ikke visst alt dette.

Så vi er likere enn vi kanskje skulle tro.

«Jeg har alltid
vært en språklig
kameleon.»

Nils Ole Oftebro

Nils Ole Oftebro er teater- og
filmskuespiller og gir stemme til
lydbøker og animasjonsfilmer.

Kongen av tale

Han er først og fremst seg selv, med det talte ord i sin makt og med meninger om mer enn teaterspråk. Men han gir også stemme til andre, på scene og lerret, i fjernsyn og lydbøker. Nils Ole Oftebro er talespråket i egen person.

AV ERLEND LØNNUM

Jeg har en KLAR og TYDELIG stemme, så jeg er vant til å bli hørt. Når jeg snakker med deg, skal også de borti hjørnet der få med seg det jeg sier. Som skuespiller snakker jeg til DEG gjennom DEM, slik jeg snakker til et publikum fra scenen. Det er i alle fall slik det føles. Jeg kan jo ikke sitte her og mumle heller, for da gjør du vel som de i salen ville ha gjort, og går etter fem minutter, skogrer Oftebro i kjent stil.

Ingen fare, etter halvannen time er det fortsatt ingen mumling å spore. Og godt er det.

Teatermannen

Hvordan lyder teaterspråket før og nå i dine ører?

– Det er pussig at du spør, for i det siste har jeg sittet og sett gamle opptak av NRKs fjernsynsteater fra 70- og 80-tallet. Det er en merkelig opplevelse å se hvor mye saktere det gikk den gang, og hvor annerledes stemmebruken var. Vi måtte ha en STERKERE og mer ARTIKULERT stemme, særlig på de store scenene. Dit slapp vi ikke til før vi hadde øvd opp stemmevolumet.

– I dag har skuespillerne gjort seg avhengige av teknikk og effekter, med mygger, surround og annet suverent lydutstyr. Den tekniske utførelsen er det ikke noe å si på, men stemmestyrken er ikke mye å skryte av lenger. Dessuten produseres stykkene så raskt at det ikke er tid til å dyrke selve stemmen. ►

– Talespråket har fått mange alternativer og valgfriheter på teaterscenen også, både i ordvalg, dialektbruk og tonefall. Men det venner man seg fort til. Se for eksempel på nynorsken på Det Norske Teatret, der nesten bare «eg» og «ikkje» er beskyttet i dag, og på Nationaltheatret, der det har vært et frislipp av dialekter.

– Jeg foretrekker det stivere, normerte språket. Det skaper en passelig distanse mellom skuespill og tilskuer. Selv om skuespillerne ikke lenger har Ibsens opprørstrang og språksans, må vi gå foran som gode eksempler og tale klart og tydelig der vi kan – og gjerne holde på kj-lyden, så vi ikke blir noen «sjyllinger».

– Teaterspråket har sånn sett vært gjennom et stilskifte. I dag er det som om alle har utviklet sin egen stil. For det er som med kunsten ellers, det handler om moter og nye normer. Unge mennesker får større makt og påvirkes mer av impulser fra utlandet. De har på et vis skapt en ny tone.

Hvilke tanker gjør du deg om det å ha det talte ord som yrke?

– Det å gjøre skrift til tale er en fabelaktig del av skuespilleryrket. Vi skuespillere er et bindeledd mellom talespråket på for eksempel Ibsens tid og talespråket i dag. Vi skal kunne gjengi både Peer Gynt og Hamlet i originale og nye versjoner. Det er som å vekke opp de døde. Det er en gave å kunne reise inn i tekstene og gjengi dem på en troverdig måte, både ordene i seg selv, følelsene, stemningen – ja, hele kroppsspråket.

– Jeg synes det er fascinerende å kunne gå tilbake i tid og sette seg inn i den merkelige gammelengelsken til Shakespeare og til opptegnelsene av romeren Ciceros taler og så få lov til å lage en forbindelse mellom nåtiden og dem, i form av meg – for i neste omgang å skulle fremstille en nålevende person, for eksempel en versjon av president Putin. Skal han fremstå som en nådeløs råtass – eller kanskje er han ikke det, snarere verdens søteste og mest moralske?

– Det er uansett mange likhetstrekk mel-

lom oss i dag og mennesker fra uminnelige tider og alle verdenshjørner. Vi har det samme behovet for å kommunisere, det samme urspråket. Og det språket er det et privilegium å kunne sette ord på.

Språkmannen

Er du som skuespiller over gjennomsnittet språkbevisst?

– Nei, egentlig ikke. Jeg skjemper meg når jeg velger ord, og ønsker å være klar og konsis. Men jeg ender ofte opp med å formulere meg som dem jeg snakker med, for å bli forstått og ikke være for sær. Det tror jeg er en sunn måte å utveksle meninger på og også en måte å komme hverandre nærmere på.

– Jeg har alltid vært en språklig kameleon. Møter jeg en svenske, slår jeg om til svensk, eller svorsk, fordi svenskene ikke uten videre forstår norsken min. Skuespillere vil jo gjerne nå frem til dem man snakker med. Jeg gidder ikke å stå på scenen og snakke med meg selv. Selv når jeg er i Bergen, får jeg en liten bergenskling i stemmen.

Originalen

Holder du deg helst til originaltekstene?

– Ja, jeg har såpass respekt for en som Ibsen at jeg ikke uten videre har tro på at andres tolkninger er større enn Ibsen selv og hans originale ordvalg. Da en ateist av en regissør skulle sette opp *Peer Gynt* og ville fremstille Solveig med briller og tennene på tork, ble det for mye av det gode, for etter min mening er Solveig selve personifiseringen av kjærligheten. Da takket jeg nei til å bli med. Som frilanser er jeg nemlig så heldig at jeg kan velge og vrake, så jeg blir ikke med på hva som helst.

– Jeg kan samtidig være med på at noen stykker blir forenklet for å tekkes et yngre publikum og hjelpe dem til å forstå, slik vi gjorde med *Kong Lear*. Men etter mitt skjønn må vi ikke tukle med intensjonen bak. Og det vidunderlige, merkelige og lyriske i Shakespeares språk må vi for all del beholde. Intrigene bak er ofte universelle og oppsto ikke med Sha-

Shakespeare. Det er blant annet tilfellet med Hamlet, som er beskrevet allerede hos Saxo Grammaticus, Danmarks svar på Snorre. Da hans *Amleth* ble spilt i Danmark for noen år siden, fikk jeg gåsehud av hvor lik handlingen var Shakespeares mer kjente versjon. Der var giftermålet med moren, drapet på faren, og så videre. Men den store forskjellen ligger i poesien. Den er alt, og den er Shakespeares – eller som trollmannen Prospero sier det i *Stormen*: «Vi er det stoff drømmer er gjort av, vårt lille liv er omgitt av søvn.»

– Den eneste som kan måle seg med Shakespeare, er Ibsen. *Peer Gynt* er helt på høyden, som i scenen med knappestøperen og fotografiet, symbolet på det negative og positive, på det moderne menneskets skjebne: Hvem er vi egentlig? Skal vi ta ansvar? Eller skal vi bare nyte? Det er rett og slett genialt.

– Da jeg spilte mystikeren Maximos i *Kejser og Galilæer*, og Rubek i *Når vi døde vågner* for den saks skyld, handlet det om hvordan livet kunne ha vært, og enda viktigere, om det finnes en gud eller ikke. Det er et enormt dilemma. «Gud» har en helt annen klang i dag enn da jeg debuterte, og ikke minst da Ibsen levde. Det var derfor en nesten uoverstigelig utfordring å skulle gjengi datidens tanker for et moderne publikum av nytelsesmennesker, som ikke lenger står overfor valget mellom Gud og helvete, men mellom å ruse seg eller ikke, skille seg eller ikke, spise mer eller ikke, og så videre. Det setter det hele i perspektiv.

Stemmen

Hvordan er det å gi sin stemme til lydbøker?

– Det er en fin opplevelse. Bokmanus har ofte papirknitrende dialoger, så jeg tillater meg å breie ut, legge inn slang og sluke noen endelser, for å gi det mer liv. Forfatterne og oversetterne er nok ikke så glade for at jeg pirker og endrer. Jeg gjør det ikke for å kritisere eller belære, men for å gjøre dialogene mer troverdige og dramatiske. Det handler om å finne den rette temperaturen, og da må jeg finne min tolkning og gi det min stemme.

Så språklige justeringer er nødvendige. Og det er det som gjør jobben så spennende.

Skandinavisten

Hva synes du om den nordiske nabospråkforståelsen?

– Det er en kulturell berikelse å kunne både norsk, svensk og dansk, så vi må satse mer på å bedre nabospråkforståelsen. Språket er tross alt det vi har mest til felles med våre naboland. Vi burde innføre en ordning der lærere fra de tre landene bytter på å undervise, slik at skoleelevene blir eksponert for de andre språkene fra barnsben av. Det er tusenvis av svensker i Oslo, men nesten ingen i skolen, så vidt jeg vet – og det er et paradoks.

– Det er også et paradoks at så godt som ingen skuespillere får hovedroller i spillefilmer på et annet morsmål. Folk blir forbauset når de hører det. Det gjelder også i teatrene. Da den danske hovedrolleinnehaveren i *Kong Lear* på Det Kongelige Teater i København ble syk i fjor, ønsket regissøren å bruke meg som stedfortreder, men teatret satte ned foten fordi de mener at publikum ikke forstår norsk. Jeg er derimot sikker på at publikum ville ha skjont meg hvis jeg bare hadde talt litt langsomt til å begynne med og byttet ut «kanskje» med «måske». Det er synd at slike språkbarrierer stenger døren for kunstnerisk samarbeid. Derfor må vi heller lære mer av hverandres språk.

– Det var det geniale den gang TV3 startet med sine fellesskandinaviske produksjoner, som *Robinson*, *Fangene på fortet* og *Mandagsklubben*, men entusiasmen uteble, så det ble i stedet laget egne versjoner for hvert land. Det er på tide å få til noe grensesprengende igjen, sier den tidligere programlederen, idet han iler videre til neste oppdrag, i Sverige denne gang, der han skal spille nordlending i en grøsseriserie med tre nordmenn, tre dansker og resten svensker.

I mellomtiden kan vi høre Oftebro på språkutstillingen på Bymuseet i Oslo, der han forteller om sin forsvunne østfolddialekt. ●

SOM TAKK FOR at læreren min Tora lærte meg norsk, som jeg ikke kunne da jeg begynte i første klasse, ville jeg lære henne urdu. Da vi skulle telle til ti, så vi at ordene var ganske like. Da gikk det opp for meg at mange språk har et felles opphav, og at alle språk er som en eneste stor hjerne. Det var en fantastisk opplevelse å reise inn i denne språkverdenen som 8-åring. (Les mer på side 5.)

SHABANA REHMAN GAARDER

Oslo som språklig smeltedigel

Senter for flerspråklighet (MultiLing), Språkrådet og Bymuseet ønsker velkommen til utstilling om det språklige mangfoldet i Oslo og om talemålet i hovedstaden før og nå.

OSLO ER ET NORGE og en verden i miniatyr. Her møter man svensk på kafeen, urdu og fransk på lekeplassen, møredialekt og samisk i nabolaget og dansk og bergensdialekt hos tannlegen. Hovedmålgruppen for utstillingen er barn og unge, men språk- og kulturinteresserte i alle aldre vil ha glede av den.

Over 200 språk i Oslo-skolen

– Med utstillingen ønsker vi å synliggjøre det språklige mangfoldet i Oslo og samtidig normalisere det å bruke flere språk til daglig. I Oslo-skolen er det registrert 228 språk. Vi vet

at det å kunne flere språk er regelen snarere enn unntaket for mange barn og unge, sier prosjektleder og professor Bente Ailin Svendsen ved MultiLing ved Universitetet i Oslo, som har laget utstillingen sammen med rådgiver Ingunn Indrebø Ims i Språkrådet.

– Jeg håper utstillingen inspirerer til både debatt og refleksjon rundt det språklige mangfoldet i dagens Norge og dagens Oslo.

Språklig toleranse

Det er ikke alle språk og dialekter som har blitt møtt med like stor aksept i hovedstaden.

JEG ER VELDIG glad i ord, særlig i gammelmodige ord som *niksepinne*, *fusentast* og *vispesnekker*. Og jeg liker å bruke det anvendelige ordet *dog*. Det er ypperlig å bruke også muntlig. Hvorfor kvittet vi oss med det? Heldigvis er det i ferd med å snike seg inn i språket vårt igjen.

ATLE ANTONSEN

Utstillingen tar derfor opp Oslos rolle som språklig premissleverandør.

– Det er nok mer rom for forskjellige dialekter og språk i Oslo i dag enn det var for 50 år siden. Vi lever i mangfoldets tid, og det gjør folk mer tolerante overfor språklig variasjon. Det er godt nytt for demokrati og deltagelse, sier Åse Wetås, direktør i Språkrådet.

Tidligere var det enklere å høre forskjell på talespråket i Oslo vest og Oslo øst enn det er i dag.

– Før røpet osloborgernes talemål geografisk og sosioøkonomisk tilhørighet. I dag fungerer talemålet mer som en personlig erklæring – en bevisst valgt identitetsmarkør.

Aktiviteter og formidling

Utstillingen inviterer også skoleklasser inn til en morsom og lærerik språkøkt, med omvisninger og undervisningsopplegg i tråd med skolens læreplaner og kompetansemål for elever både på mellomtrinnet, ungdomstrinnet og i videregående skole.

Videre kan du følge arrangementsrekken Språksalongen, med gratis foredrag, debatter, byvandring, temakvelder og forfattersamtaler.

Dessuten deler Atle Antonsen, Herborg Kråkevik, Shabana Rehman Gaarder og Nils Ole Oftebro (les intervjuet på side 6) sine personlige historier om språk.

UTSTILLING OM TALESPRÅK: «OSLO SIER. SPRÅK I BYEN»

- 4. mai 2016 – sommeren 2017 på Bymuseet i Frognerparken
- åpent tirsdag–søndag kl. 11–16; gratis inngang
- arrangeres av MultiLing – Senter for flerspråklighet ved Universitetet i Oslo, Språkrådet og Bymuseet i Oslo

Barne-tv + dialekter = sant

«Sunnmøringen *må* ikke være gjerrig, og østfoldingen *må* ikke være tanke-
tom», heter det i NRK Supers språkplakat. For tv-kanalen er det en del av
kjernevirksomheten å bygge ned stereotyper og fremme dialektbruk.

AV ASTRID MARIE GROV

SIDEN 2007 HAR NRK Super vært barnas egen tv-kanal med sendinger fra morgen til kveld. Like lenge har kanalen vært bevisst på å utnytte barne-tvs store påvirkningskraft som språklig forbilde.

– Hos oss kommer både skurkene og hel-
tene fra for eksempel Trøndelag. Vi skal ikke
bidra til stigmatisering av noen dialekt, men
derimot gjøre alle dialekter til noe naturlig,
sier Hildri Gulliksen, programredaktør for
NRK Super.

Likeverdige talemål

Det er flere grunner til at barne-tv-kanalen
har som mål både å bruke forskjellige dialek-
ter og være bevisst på hvordan de brukes.

– Vi har et ansvar for at barn fra ulike
kanter av landet skal føle at deres talemål er
likeverdig med andre talemål, kanskje spe-

Hildri Gulliksen,
programredaktør
for NRK Super
Foto: Anne Liv Ekroll / NRK

sielt sett opp mot dialekten her på Østlandet.
Det er også viktig at de barna som møter lite
dialektmangfold i hverdagen, får det gjennom
programmene våre. Slik øker vi forståelse og
bygger ned stigmatisering og stereotyper, sier
Gulliksen.

For allmennkringkasteren har det alltid
vært et mål å fremme det kulturelle mangfol-
det i Norge. NRK Super har en egen språk-
plakat som gir de ansatte retningslinjer for
arbeidet med språk, og et av prinsippene er at
kanalen skal ha «et bredt dialektmangfold». I
alle roller i kanalen, enten det gjelder stemmer
i dubbede program, programledere eller skue-
spillere i dramaserier, skal dialektene blomstre.

– Det er barna som eier NRK Super, og
da må vi bruke deres eget språk. Det viktig-
ste ved språket hos oss er selvfølgelig at barna
forstår det de hører, men det er samtidig en
helt bevisst strategi å by på en stor språklig
variasjon. Hos oss er familiemedlemmer med
forskjellige dialekter i et program helt naturlig.

Bevisst språkpolitikk

Den bevisste språkpolitikken krever at NRK
Super må et stykke unna Marienlyst for å få
tak i barn til programmene. Programskaper-
ne jobber på flere måter for å få tak i stemmer
fra hele landet, forteller Hildri Gulliksen.

– De fleste programmene våre lages i Oslo,

NRK-serien «Marit og dyra» er spilt inn på Sunnmøre. Foto: Arne Stubhaug / NRK

og her er det selvsagt enklest å få tak i barn med østlandsdialekt. Men vi jobber aktivt for å få skuespillere med ulike dialekter til for eksempel dramaseriene våre, og det er det verdt å bruke litt ekstra ressurser på. Vi har også noen byråer som dubber tegnefilmer for oss, og de vet at vi vil ha ulike dialekter. I tillegg produserer vi en del programmer ved flere av NRKs distriktskontorer rundt omkring i landet, og da medvirker lokale barn. For eksempel har NRK Sogn og Fjordane laget flere serier der barn med nordvestlandsdialekt spiller hovedrollene.

Leker på egen dialekt

I 2015 fikk NRK Super Kringkastingsprisen, som den første organisasjonen gjennom tidene. I begrunnelsen skrev juryen: «NRK sitt barnetilbud speglar det norske kultur mang-

faldet slik det er. Dei lét norske born høyre sitt eige talemål på radio, fjernsyn og i nettportalen sin – uansett bustad og bakgrunn.» Også publikum er positive til den utstrakte dialektbruken i kanalen.

– Det er tydelig at folk setter pris på den språklige profilen vår. Noen negative kommentarer får vi selvfølgelig også, men det er jo som kjent umulig å gjøre alle til lags, sier Gulliksen.

Gjennom å fremme den språklige variasjonen i Norge håper NRK Super å bygge ned en utbredt oppfatning blant barn om et dialekt hierarki der østlandsdialekten befinner seg på toppen.

– Dialekten her på Østlandet er dessverre lekespråket til barn over hele landet. Min drøm er at vi kan inspirere barn til å leke på mange ulike dialekter.

Gir tekst til tale

– Det er trist at det ikke står så bra til med det norske talespråket. Språkfeilene florerer, og engelsken tar for stor plass, sier NRK-tekster, forfatter og norsklektor Marita Liabø.

AV ERLEND LØNNUM

– **DET ER VEL OG BRA** at den nye generasjonen språkbrukere skriver og snakker mer enn noen gang og slipper seg mer løs i det offentlige rom, men kvaliteten på talespråket har sunket etter at det ble fritt frem å snakke som man vil, og da særlig i mediene.

Slapt talespråk

– Som tidligere norsklektor og fremmedspråklærer har jeg gjennom mange år praktisk min store språkinteresse på elevene. Det angrer jeg ikke på. Men jeg synes det er synd at det ikke fungerer å være like streng på vegne av språket lenger. Man taler for døve ører når man påpeker at det heter potensial og ikke «potensiale», og at den spanske ferieøya Tenerife uttales «tenerife» med e til slutt og ikke «teneriff», forteller Liabø.

– Da jeg studerte, var det et klarere skille mellom skriftspråk og talespråk, trolig fordi vi ikke hadde et hav av kanaler for ytringer. Vi var mer opptatt av at språket skulle være korrekt, både skriftlig og muntlig. Så har det sneket seg inn stadig flere misforståtte, uklare og uriktige uttrykksmåter. Skriftspråket klarer seg ikke så verst, der har vi tross alt korrekturmuligheter i de røde strekene og andres gjenlesning. Men muntlig knotes det mye.

– Det merkes også i nyhetene, der en del journalister ikke uttrykker seg som seg selv, men får en litt falsk tone. Dessuten skal alt gå så fort i konkurransen om nyhetene, og det gjør at taletempoet øker, og at mange ikke får

forberedt seg godt nok før de uttaler seg. Og når det egentlig er tid til gode formuleringer, i tv-programmet «Skavlan» for eksempel, kommer det halve setninger og nølende lyder. Så finnes det selvfølgelig mange hederlige unntak. Men jeg vil påstå at lærere, journalister og andre som taler til massene, hadde mer språkmakt og språkfølelse før.

Taletekster

Marita Liabø er en av dem som gir NRKs tv-programmer nynorsk undertekst. Hun synes det er et privilegium og en drømmejobb for en ekte språkentusiast.

– Tv-teksting er en viktig jobb, for dette er en type tekst som enormt mange leser, kanskje uten egentlig å tenke over det. Og da må alt være presist og ikke minst korrekt.

– Tv-teksting er også en krevende jobb. I begynnelsen var læringskurven bratt. Man må vise at man duger, og det er selvsagt bra, men det verste var at jeg ikke var så stødig i nynorsk som man skulle tro. Jeg kommer fra Sogn og Fjordane, men brukte mest bokmål i studietiden i Bergen, der bokmålet dominerer. Det var vel mest latskap, for jeg er stolt av hovedspråket mitt og skammer meg over at jeg ikke skrev mer nynorsk.

Dette gjenspeiles også i Liabøs forfatterskap, som består av bøker på begge målformer, fra debutromanen *Tempus fugit* på bokmål (1999) til den nyeste romanen *Pusteproblem* på nynorsk (2014).

– Vi tekster i utgangspunktet akkurat det som blir sagt på tv-skjermen, bare forkortet, siden vi ikke kan fylle hele skjermbildet med skrift. Så hender det at vi faller for fristelsen og forbedrer klønete formuleringer. Tekstene diskuterer stadig hvor langt vi kan gå, røper Liabø.

– Ikke minst den «oversatte» journalistikken trenger hjelp, for vi merker med det samme om journalistene har brukt engelske kilder. Språket deres er så farget av engelsk, og det hender de glemmer hva ting heter på norsk. Når jeg hører at «det var mange folk i gata», er det fristende å tekste det med «mennesker», for å få bukt med overbruken av «folk» for «people». Det samme gjelder den engelske påvirkningen på preposisjonsbruken, som i «De kom ut av vannet» og «Fyll inn skjemaet», der det på norsk heter «kom opp av» og «fyll ut».

Bruk filologene

– Tekstene i NRK får forholdsvis godt betalt og har egne, svært dyktige korrekturlesere, i motsetning til andre tv-kanaler. Så jeg håper inderlig at NRK beholder den kvalitetsordningen vi har, og at andre tekstere får bedre vilkår. ►

«Det er synd at det ikke fungerer å være like streng på vegne av språket lenger.»

Foto: Tove Breistein / Samlaget

Tv-teksting er nemlig en viktig språkrøkt for samfunnet – og en like viktig eksponering av god nynorsk. Og da er det ikke godt nok når journalistene tekster sine egne innslag, slik jeg har sett flere eksempler på i det siste. Når man slipper til flere personlige språkformer også i skrift, blir det så som så med tegnsettingen, ordvalget og også den tekniske utførelsen av tekstingen, advarer filologen.

Liabø er også skeptisk til at dubbingen av utenlandske barne- og ungdomsprogrammer overlates til byråer der kvaliteten på oversettelsen ikke alltid blir den beste.

– Ett problem er at dubberne ofte snakker altfor høyt. De nærmest roper til hverandre rundt bordet. Verre er det at ordvalget blir påfallende anglifisert: «Du gjør meg syk» blir en komisk variant av «Du gjør meg kvalm», og hvorfor kan de ikke bare si «Unnskyld» i stedet for «Jeg er lei meg»? Det er mye dårlig norsk i de dubbede programmene, særlig nynorsk. Det er flaut når de for eksempel bruker «bøner» om planten «bønner», sier «auga» og «augene» om hverandre eller bøyer substantiv i feil grammatisk kjønn. Da sitter vi teksterne og vrir oss.

Førde–Oslo

– Jeg har holdt på førdedialekten. Det har stort sett vært greit å bruke den. Tidligere hadde mange fordommer mot dem som snakket andre dialekter enn oslodialekt, mens det nå nesten har blitt omvendt. I dag omfavner de fleste nordmenn dialektmangfoldet, og det er bra.

– Men da jeg kom til Oslo som innvandrer fra Vestlandet og skulle undervise i norsk, følte jeg at jeg mistet autoritet fordi jeg snakket en nynorsk dialekt. Det var nok ikke vondt ment, men det var som om enkelte ikke tok meg på alvor. Det hjalp kanskje heller ikke at jeg er så hersens opptatt

av riktig og godt språk, i begge målformer, humrer Liabø.

– Jeg kjenner førdianere som har gitt opp dialekten sin, eller som snakker utvannet førdedialekt med østlandsk tonefall. Jeg liker å legge om til andre dialekter – det er noe ungene og jeg gjør for å underholde hverandre. Men jeg ønsker å beholde dialekten min fullt og helt, for den forteller hvem jeg er.

Dialekter på scenen

Forfatteren Marita Liabø synes derimot at dialektmangfoldet ikke alltid fungerer like godt. Det erfarte hun senest på Det Norske Teatret, under oppsetningen av *Johnsen og Johnsen i live*, som hun har oversatt fra engelsk til nynorsk.

– Det er spennende å løfte dramatisk tekst fra papiret til scenen. Problemet er at vi har så stor valgfrihet i norsk, både i bøyingsformer, ord og uttale. Men siden Det Norske Teatret er et nynorsk-teater, det vil si at skuespillerne ideelt sett skal «snakke nynorsk», bør de holde seg til nynorsknormen og ikke slippe til for mange dialektvarianter. Selv om det er naturlig for meg å si «følelser», forventer jeg å høre om «kjensler» på Det Norske Teatret. Så får det heller være at nynorsken kan lyde kunstig og river litt.

Da er det annerledes på Sogn og Fjordane Teater, der skuespillerne snakker slik de snakker i Sogn og Fjordane. I anledning Språkåret 2013 oppførte teatret Liabøs første teaterstykket, *My fair lady goes Sogn og Fjordane*, en totalomskrivning av den verdenskjente musikalen.

– Selv om manuset mitt fulgte den nynorske skriftnormen til punkt og prikke, var det naturlig at skuespillerne brukte sin egen dialekt. Stykket handler jo om hvor viktig språk er for individet, og om man kan bli en annen person ved å skifte språk. ●

«Tv-teksting er en viktig språkrøkt for samfunnet.»

I denne spalta tek vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Innhaldsrik reklame

Marknadsføring og reklame har eksistert så lenge vi har hatt noko vi vil selje. Men det kjem stadig nye typar marknadsføring, oftast med engelske namn – og dei treng norske nemningar.

Noko av det «hottaste» innan marknadsføring for tida er *content marketing*. Det er ein strategi der annonsørar produserer innhald som er av interesse for utvalde målgrupper dei ser på som potensielle kundar, og som liknar på journalistiske uttrykksformer. Ei vanleg omsetjing av *content marketing* er *innhaldsmarknadsføring*, og ei anna og litt eldre nemning er *tekstlike annonsar*. Kritikarane vil gjerne kalle det *reklamejournalistikk* eller *redaksjonell marknadsføring*.

Inn- og utgåande

Inbound marketing er ein variant av innhaldsmarknadsføringa som omfattar mellom anna marknadsføring i sosiale medium, søkjemotoroptimalisering og nettsider. Målet er at kunden skal komme til annonsøren, i staden for at annonsøren skal oppsøkje kunden. Motsetnaden er *outbound marketing*, det ein kanskje tenkjer på som tradisjonell marknadsføring, til dømes telefonsal og tv- og avisreklame.

På norsk finn vi både *innkommande marknadsføring* og *inngåande marknadsføring* i bruk for *inbound*, medan *utgåande*

vert brukt for *outbound*. Men det er nok ikkje til å komme ifrå at dei engelske orda *inbound* og *outbound* diverre er vanlegast også på norsk.

Med og utan samtykke

Ein annan variant er *permission marketing*, eller *samtykkebasert marknadsføring*, ei slags blanding av innkommande og utgåande marknadsføring i form av nyheitsbrev og e-postreklame som kunden har samtykt i å få. Annonsøren går ut til kunden, men det er kundens val om han eller ho vil ha reklamen.

I *native advertising* liknar reklamen på plattformen den visast på, i form og funksjon. Det kan til dømes vere ein artikkel i ei nettavis som er skriven av ein annonsør, men som i utsjånad og stil liknar på dei redaksjonelle artikkane, slik at det kan vere vanskeleg å sjå skilnaden. På norsk finst det fleire nemningar, mellom anna *integrert marknadsføring*, men kritikarar vil nok seie at *kamuflert marknadsføring* er ei betre nemning.

Det er nok dei som enkelt og greitt vil kalle alt dette *marknadsføring*. Men når det dukkar opp nye nemningar på engelsk, så finn dei gjerne vegen til Noreg. Og då må vi reklamere for dei norske namna.

Marianne Aasgaard, rådgjevar i Språkrådet

Den tunge språkarven

Han er setesdøl med hud og hår og snakkar valldøl som besteforeldra gjorde. Ho vil vere menneske før ho er setesdøl og synest dialektarven blir for tung å bere. Velkomen til Setesdalen anno 2016.

AV ASTRID MARIE GROV

SETESDALEN. BERRE NAMNET er nok til å gje mang ein språkforskar stjerner i augo. Dei øvre delane av dalen låg lenge så avsides til at bratte stigar og kløvvegar var den einaste måten å kome inn og ut på. Det har påverka språket. Den dag i dag snakkar setesdølane den dialekten som ligg desidert nærast gammalnorsk. Eller, iallfall somme av dei.

For vegen ut og inn av Setesdalen er ikkje så lang lenger, verken faktisk eller virtu-

elt. Impulsane utanfrå er like mange og like dominerande som for nordmenn flest. Det påverkar setesdølane språkleg og gjer at dei på eit eller anna tidspunkt i livet tek eit meir eller mindre medvite val. Eit val om å tale døl eller eit val om å late vere.

Ein særeigen kulturarv

Oppe i åsane i Hylestad, sør i Valle kommune, bur Sigurd Brokke (45). Han er ein tradisjonsberar med stor t, og i stova hans heng

Foto: Anders Beer Wisse / Norsk Folkemuseum

familieportretta tett på veggen. Det er ingen tvil om at Brokke er stolt av å vere setesdøl.

– I Setesdalen har me ein særeigen kulturarv som eg synest det er viktig å ta vare på.

Når Sigurd Brokke ikkje er på jobb som vaktmeister på den lokale skulen, brukar han svært mykje av tida si på å dyrke den tradisjonelle setesdalskulturen. Han er aktiv innanfor folkemusikkmiljøet og er ein av dei fremste munnharpespelarane i landet. Takk vere mellom andre han kan folkemusikktradisjonen

frå Setesdalen snart stå på verdsarvlista til UNESCO.

Og så er det dialekten, då. I lag med sambygdingar har Brokke bygd opp ein eigen nettstad, Vallemål, der ord frå valledialekten blir løpande dokumentert. Kvar veke sidan 2002 har Brokke møtt likesinna for å diskutere og dokumentere fleire ord i databasen, der dei ligg fritt tilgjengelege for publikum. Han har stilt opp i fleire tv-program som talsmann for setesdalsmålet. ►

For Sigurd Brokke er setesdalsdialekten ein viktig del av identiteten. Foto: Leonhard Jansen

«Om folk skal snakke dialekt, må dei oppleve at dei har noko å vinne på det.»

SIGURD BROKKE

Det finst med andre ord knapt ein setesdøl som har betre oversikt over vallemålet enn Sigurd Brokke.

– Den viktigaste grunnen til at me byrja arbeidet med ordinnsamlinga, er at setesdalsmålet er under press. Å dokumentere dialekten for ettertida var det beste me kunne gjere for å ta vare på han, for det har gått fort nedover dei siste tiåra.

Men i 2016, på kjøkenet til Sigurd Brokke, lever dialekten i beste velgåande. Diftongane rullar ut av munnen hans omtrent som dei må ha gjort hjå forfedrane, og dei grammatiske kategoriane er så mange og omfattande at dei får alle andre norske dialektar til å bleikne. For Brokke sjølv er dialekten slett ikkje nokon museumsgjenstand, og han synest det er

viktig å prate så uforfalska valldøl som råd.

– Foreldra og besteforeldra mine retta av og til på talemålet mitt då eg var liten. Om eg til dømes kom til å bruke moderniserte uttrykksmåtar som «Eg frýs'e på føtan», fekk eg beskjed om at det heiter «Eg frýs'e 'å fótó». Eg trur det var med på å gjere meg medviten om at språk er interessant og verd å dyrke og ta vare på.

Dialektbruken går tilbake

Men slett ikkje alle setesdølar er like medvitne om språk som Sigurd Brokke, og blant dei nye generasjonane lever dialekten langt meir utsett.

– Dialekten er nok den delen av setesdalskulturen det står dårlegast til med. Du veit, det er jo så lett å ta på seg bunaden eit par gonger i året, men dialekten er liksom noko ein ber med seg heile tida. I min generasjon opplever eg at folk stort sett snakkar omtrent som meg her i kommunen, både menn og kvinner. Men i dei seinare åra har det skjedd ein nedgang. Det har vore ei gradvis forandring gjennom fleire tiår, som har auka på

Anne Hasla er stolt av å kome frå Setesdalen, men synest det er mest praktisk å ikkje snakke setesdøl.

sterkt frå rundt 80-talet og framover. Blant dei yngre generasjonane er det svært mange som ikkje snakkar noko slags form for setesdalsmål, eller der dialekten berre skin gjennom som brotstykke.

Sjølv om Sigurd Brokke gjerne ser at ungdom snakkar dialekt, trur han det er vanskeleg å snu trenden.

– Folk brukar jo det talemålet dei høyrer rundt seg. Så når born og unge fyrst byrjar å snakke til dømes bokmål, er det ei utvikling det er vanskeleg å gjere noko med. Korleis ein snakkar, er jo til sjuande og sist dessutan eit personleg val. Om ein skal få folk til å snakke dialekt, må dei oppleve at det er noko å vinne på det. Det er vanskeleg å overtude folk om dette i dagens samfunn, for det er i stor grad byane som sit på definisjonsmakta, og det er vanskeleg for bygdene å hevde seg.

Brokke er oppteken av å ikkje bli oppfatta som ein som klagar over dei som ikkje brukar det tradisjonelle setesdalsmålet.

– Me har bygd opp nettstaden eine og aleine som eit tilbod som folk kan ha nytte og glede av. Sjølv om eg er setesdalspatriot

«Eg vil ikkje vere den personen alle legg merke til i sosiale lag.»

ANNE HASLA

og dialekten er ein viktig del av min identitet, kan eg sjølvsgatt ikkje bestemme at andre skal oppleve det på same måten. Om folk vel å ikle seg setesdalsbunaden ein gong i året og elles snakke bokmål, må dei sjølvsgatt stå fritt til det, smiler han.

No er jo setesdalsdialekten kanskje den mest markerte dialekten i Noreg. Kan du forstå at folk vel å ikkje bruke han fordi dei synest det er viktigast å bli forstått?

– Eg må jo respektere den haldninga, men det er ikkje eit synspunkt og ei erfaring eg deler. Tvert imot opplever eg at folk forstår meg uansett kvar eg ferdast i bygd og by. Dessutan meiner eg det kan ha klare fordelar å bruke dialekten til å profilere seg. Eg tvilar på at den lokale bonden vår frå «Jakten på kjærligheten» ►

på TV2 i 2014, Tor Espen Helle, hadde blitt like profilert om han ikkje hadde snakka setesdøl.

Har aldri brukt dialekten

Midt i Valle sentrum bur Anne Hasla (32). Ho held rett nok til i eit hus som opphavleg er frå 1600-talet, men Hasla er designar, og interiøret i heimen peikar i langt større grad mot notid enn mot fortid. Og det står i grunnen i stil med Haslas talemål. Bortsett frå at ho skarrar på r-en, som unge valldølar flest, kunne Anne Hasla like godt kome frå ein stad innanfor Oslos Ring 3.

– Eg kan jo dialekten, men har aldri brukt han, verken her i Valle eller andre stader. Då eg vaks opp, snakka ikkje jentene rundt meg dialekt, og det er nok forklaringa på at det vart slik med meg òg. Mor mi meiner eg på eit eller anna tidspunkt tok eit val om å ikkje snakke dialekt. Men sjølv kan eg ikkje hugse å ha gjort det, iallfall ikkje medvite, seier ho.

Anne Ørnulfsdotter Fossen Hasla er oppvaksen i Valle, har mor frå Valle og sambuar frå Valle. Ho er ikkje nokon innflyttar som har ei «orsaking» for å ikkje snakke setesdøl. Ho er berre ein valldøl som ikkje snakkar valldøl, og fortel at ho på mange måtar er glad for det.

– Eg vil ikkje vere den personen alle legg merke til i sosiale lag. Og dialekten er så markert og spesiell, så utanfor Setesdalen blir det fort slik. Om eg hadde snakka valldøl, hadde eg nok opplevd at universet mitt var ei bygd på 1300 innbyggjarar, og det blir litt smått. Det er noko med det å vere menneske før ein er setesdøl.

Det er ikkje for å markere avstand til Setesdalen og setesdalskulturen at Anne Hasla

ikkje snakkar det tradisjonelle vallemålet. Ho presiserer at ho lever godt med å kome frå Valle.

– Eg er stolt av å kome frå Setesdalen, glad i dialekten og synest det er veldig kult at me har ein sånn dialekt i Noreg. Han er bevaringsverdig, og det hadde vore synd om han døydde ut. Men reint personleg er ikkje dialekten så viktig for meg, og det å snakke setesdøl kjenst i dag absolutt ikkje som min identitet.

Opplever talemålet som personleg

Sjølv om Anne Hasla ikkje er sikker på om ho tok eit val om å ikkje snakke setesdøl i barndommen, er ho nøgd med at det vart som det vart. Ho har ikkje noko ønske om å ta i bruk dialekten i vaksen alder.

– Eg synest livet er vanskeleg nok som det er, seier ho og smiler. – Verda er blitt mindre,

så eg synest i grunnen det er mest praktisk å ikkje snakke dialekt. Her i Valle må ein ofte flytte heimanfrå når ein er 16 år, og då blir det for brutalt om folk ikkje skal forstå deg. Eller iallfall om dei skal tenkje meir på korleis du seier noko, enn kva du seier.

Men sidan du aldri har snakka dialekten, er vel ikkje dette erfaringar du har gjort deg sjølv?

– Nei, det har eg ikkje, og opplevingane om korleis det er å snakke setesdøl ute i verda, varierer nok frå person til person. Men eg veit at fleire synest det er vanskeleg å bli forstått. Det er kanskje lettare for dei som er veldig trygge på seg sjølv, å stå støtt i dialekten. Eg var nok meir av den usikre typen då eg var ungdom, så eg trur det hadde vore vanskelegare for meg enn for ein del andre å bruke dialekten. Eg vil understreke at eg no snakkar

«Det er noko med det å vere menneske før ein er setesdøl.»

ANNE HASLA

– Eit språkval er alltid eit identitetsval, seier Unn Røyneland ved Universitetet i Oslo. Foto: UiO

om setesdalsmålet, som jo er spesielt vanskeleg å forstå. Eg er veldig for dialektbruk generelt sett.

For Anne Hasla er talemålet noko sterkt personleg, og i motsetning til Sigurd Brokke synest ho ikkje at det er noko foreldre skal styre.

– Dersom ungene opplever for mykje korrigering, fryktar eg at dei kan bli redde for å opne munnen. Foreldra mine la seg aldri borti korleis eg snakka, og eg legg meg heller ikkje borti korleis min eigen treåring snakkar. Så det står att å sjå om han kjem til å snakke setesdøl. Førabels ser det nok dårleg ut.

Sjølv om Hasla ikkje brukar valledialekten sjølv, deler ho Sigurd Brokkes uro for framtida til dialekten.

– Det er vanskeleg å seie korleis ein skal få unge til å byrje å bruke setesdøl. Det må nok i så fall bli kult og attraktivt å gjere det, men eg har ikkje noko godt svar på korleis det skal gå

til. Så eg fryktar at dialekten skal døyt ut om eit par generasjonar. Eg gjer jo det.

Eit forståeleg val

Unn Røyneland er professor i lingvistikk ved Universitetet i Oslo og har arbeidd mykje med dialektar og dialektendring. Ho meiner at Anne Haslas talemål utfordrar det tradisjonelle synet mange har på dialekt.

– Språket har ein viktig signalfunksjon, me tenkjer gjerne på dialekt som noko som nærast høyrer fysisk heime på geografiske plassar. Det er eit syn me finn att hjå Sigurd Brokke, som fortel oss at dialekten for han er ein sentral del av det å vere setesdøl. Men Anne Hasla viser oss at det er fullt mogeleg å vere frå ein plass og vere stolt av det utan å bruke den lokale dialekten. Så den sterke koplinga mellom språk og stad må me nok byrje å revurdere i eit så mobilt samfunn som vårt.

Røyneland meiner det å velje bort ein dialekt òg er eit val.

– Eit språkval er alltid eit identitetsval, for når ein brukar ein talemålsvarietet, vel ein alltid bort ein annan. Sjølv om Anne Hasla har valt det mest nøytrale, fortel det noko om kva tilhøyrse ho har, og kva slag gruppe ho assosierer seg med. Samtidig er det klart at språkvalet gjer henne til medlem av ei stor gruppe, slik at ho stikk seg mindre ut språkleg. Det er eit forståeleg val som mange kan kjenne seg att i.

Samtidig som eldsjelene er viktige for ein dialekt, er det ikkje udelt positivt om dialektbruk blir assosiert med eit visst leveste, seier Røyneland.

– På den eine sida nyt eit talemål godt av menneske som Sigurd Brokke, som ser på dialekten som ein del av setesdalspakka. På den andre sida kan det vere uheldig dersom bruken av ein dialekt blir knytt til eit spesifikt sett av verdiar, livsstilar og kulturelle praksisar. Då blir det ikkje til å unngå at nokon ikkje kjenner seg heime i han. ●

Pommes frites med t, takk!

Språkrådet bestiller helst [antrekått me påmm fritt å bæernes], mens andre tar en [entrekå me påmfri å bæerne]. Hva foretrekker du?

AV ERLEND LØNNUM

ER UTTALEN AV IMPORTORD et kompromiss eller en suksess? Det spørs hvem du spør, for uttalen er ikke så offisielt stemplet som mange tror.

Da *kompromiss* en gang i tiden kom til norsk fra fransk, ble uttalen [kompromi] med på lasset. Med årene har den fornorskede uttalen [kompromiss] etablert seg såpass at Språkrådet anbefaler den bokstavrette uttalen med -s, slik det også er markert i enkelte ordbøker. *Suksess* holder på sin side fast på det franske opphavet [syksé] i uttalen hos de fleste, men har samtidig fått en akseptabel fornorsking hos andre i den skriftnære uttalen [suksess].

Unormert tale

Språkrådet mener at det er en fordel å bygge uttalen av nyere importord på skriftbildet til standardspråkene nynorsk og bokmål: «I mange tilfeller ser vi det som tjenlig å ta vare på nært samsvar mellom skriftbilde og uttale. Det vil si at etablert skriftnær uttale skal kunne brukes ved siden av utenlandsk uttale.»

Siden det ikke er offisielle regler for uttale i norsk, holder vi oss til å gi råd: Én uttalemåte av nyere ord er strengt tatt ikke mer korrekt enn en annen.

Vi har med andre ord inngått et slags kompromiss med språkbrukerne.

Fremmed uttale

Ikke overraskende er det lånnord som gir mest hodebry, og som Språkrådet stadig får spørsmål om. Her er noen eksempler:

Hvor skal man legge trykket i *database*?
Råd: trykk på første del, [database]

Sier man [energi] eller [enersji]?
Råd: begge deler [naturfag: [energi]]

Bruker vi fransk eller norsk uttale i *presentere*?
Råd: både [presentere] og [presangtere]

Talespråkråd

I *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* er det uttaleopplysninger ved mange importord for å hjelpe dem som vil vite hvordan et ord blir uttalt med innarbeidet leseuttale.

Det er ikke meningen å påvirke folk til å legge bort andre uttalemåter eller å gi inntrykk av at slike uttalemåter er mindreverdige. Men ordbøkene gir informasjon om hva som er ventet av en som ellers ønsker å tale normalmål, eller som leser opp en tekst med en uttale som ligger tettest mulig opp til ortografien.

Retningslinjer

På samme måte som i retningslinjene for normering av skriftspråket (se nettsidene til Språkrådet) tar vi visse hensyn når vi gir råd og opplysninger om uttale:

- *Likhetsprinsippet*: Alle etablerte uttalemåter er likeverdige og jevn gode.

- *Konsistensprinsippet*: Vær konsekvent innenfor den varianten du bruker.
- *Tradisjonsprinsippet*: Uttalemåter som er brukt mye over en viss tid, skal regnes som kurante.

Trykk og tonelag

Ord som følger hovedmønsteret i norsk med trykk på første stavelse, har vanligvis ingen markering av trykk og tonelag (tonem) i ordbøkene.

Ved ord som ikke har hovedtrykket på første stavelse, bruker papirutgavene av *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* tegnet ´ for å vise tonem 1 (*konto´r, vaksine´re, filosofi´*) og tegnet ` for å vise tonem 2 (*vaksi`ne, krokodil`le*). I en del

talemål kan hovedtrykket også legges på første stavelse i slike ord.

Ved importord er det i noen tilfeller ført opp uttale av hele ordet eller en del av det i parentes etter bøyningen. Uttaalen står med vanlige bokstaver, ikke lydskrift, som «sukses´ s el. sykse´» i *Nynorskordboka*.

Skriftnær uttale

Vi anbefaler ikke uttale som bryter både med den utenlandske uttalen og skriftbildet. Således bør disse ordene fra fransk uttales uten å sløyfe den siste konsonanten:

pommes frites [påmm fritt]
entrecôte [an(g)trekát´t]
bearnés [bærne´s] eller [bearne´s]

Er du *ish* på tida?

Den engelske endinga *ish* er eit ganske nytt element i norsk. Ho tyder ikkje berre 'sånn cirka', men har fått ein utvida bruk i talemålet – til og med som eit eige ord.

AV SIGNE NILSSEN

I MASTEROPPGÅVA MI undersøkte eg bruken av det vesle nyordet *ish* på nettsider og i nokre trykte kjelder, sidan det er vanskeleg å finne autentisk bruk når ein intervjuar folk. Det viste seg at *ish* hadde eit breiare bruksområde og fleire tydingar enn ein skulle tru.

Klokka åtte-*ish*

Suffikset *ish* er mest knytt til eit tal eller klokkeslett i norsk: «Det er det beste med å være 30-*ish*.» Suffiks er einingar ein legg til i slutten av eit ord for å lage eit nytt ord, slik *leg* gjer *hus* til *husleg*.

Suffikset *ish* har vore brukt i skrift i om lag 20 år, og i tale truleg lenger. Undersøkingane mine viser at uttrykket òg festar seg til andre typar av ord og frasar, og at det jamvel blir brukt som eit eige ord.

Engelsk *ish*

I utgangspunktet blei engelsk *ish* lagt til namn på nasjonalitetar og etnisitetar for å lage ad-

jektiv, *dane* – *Danish*. Vidare blei det lagt til levande substantiv, *fool* – *foolish*, og seinare til døde substantiv, *book* – *bookish*, og til sist til adjektiv, *blue* – *blueish*.

I dag blir *ish* brukt breitt for å lage nye adjektiv av ulike typar substantiv, adjektiv og frasar. Det kanskje vanlegaste er å lage adjektiv av personnamn, ved at ein brukar namnet til ein person for å skildre ein annan eller noko anna. I tillegg blir det brukt ved klokkeslett og tal og som eige ord og del av samansette ord, som *ish time*.

Norsk *ish*

I norsk har vi stort sett importert den engelske bruken. Vi legg òg gjerne *ish* til substantiv for å lage adjektiv: «Det er en støvel-*ish* sko i størrelse 20–21.» Eller vi legg *ish* til adjektiv for å lage nye adjektiv: «Marokkansk-*ish* gryte i trykkoker».

Vi brukar også personnamn for å lage adjektiv som skal samanlikne med ein kjendis,

ein felles kjenning, ein stad eller ei hending: «Twin Peaks-ish mystikk», «Videoen blir litt Tarantino-ish».

Som i engelsk legg vi *ish* til heile frasar eller setningar, *ish* opptrer gjerne som eit eige ord, og vi kan bruke *ish* som føreledd i samansette ord: «Skappelgensenen – å ja vi strikker også ... ish», «Jeg er veldig 'ish' på tiden».

Ny bruk i norsk

I norsk finst det døme på at ein legg *ish* til eit substantiv som held fram med å vere substantiv, til forskjell frå i engelsk: «'Hanne-tid-ish' kaller jeg det.»

Den substantiviske bruken må skrivast om på ein annan måte enn den adjektiviske og adverbiale bruken. Til dømes kan ein erstatte *ish* med *på en måte* eller *ein/ei/eit slags*, altså med omskriving og ikkje med eit tilsvarende etablert norsk suffiks.

Det er ikkje uvanleg at lånte ord og uttrykksmåtar blir brukt på andre måtar enn i språket vi lånte dei frå, slik tilfellet er med *ish*. Til dømes seier ein *føkkings* og *føkk heller* som

variantar av det engelske ordet *fuck*. Ein lagar seg måtar å snakke på som kan verke engelsk, men som ikkje er det – det ein kan kalle for *pseudoengelsk* («likksomengelsk»).

Omskriving

Vi har òg andre uttrykksmåtar som kan erstatte bruken av *ish*. Der *ish* er brukt til klokkeslett, datoar og tal, kan ein enkelt erstatte dei med *om lag*, *rundt* eller *cirka*, til dømes «Det kostar om lag 50 kroner» i staden for «Det kostar 50-ish kroner».

Der ein lagar nye adjektiv ved å leggje til *ish*, kan ein heller bruke kjende suffiks som *-aktig* og *-liknande*. Ein kan like gjerne skrive «støvelliknande sko» framfor «støvel-ish

sko». *Ish* som er lagt til eit adjektiv, kan òg bli erstatta av *på ein måte*.

Vi kan seie at alle dei ulike bruksmåtene av *ish* tyder noko som minner om det det er lagt til og skal modifisere.

Nødvendig nydanning?

I arbeidet mitt har eg kome over fleire folk som lurar på kva *ish* egentleg tyder, og korleis det blir brukt. Andre kommenterer irritert at det er ei forsøpling av det norske språket.

I nokre av døma eg fann, var det vanskeleg å skulle skrive om utan at ytringa fekk eit anna innhald, som «Historien er OK-ish». Her blir det feil med *-aktig*, *-liknande*, *på ein måte* og *likksom*. Så det kan vere at vi har bruk for *ish* i norsk, sjølv om nytteverdien for nett *denne* nydanninga er marginal.

Ish er ei lita eining som er enkel og rask å leggje til for å ta eit etterhald om det ein har sagt eller skrive. Det er ganske spesielt at eitt suffiks kan leggjast til så mange ulike ordklassar og setningsfunksjonar. Vi kan sånn sett seie at nyvinninga er med på

effektivisere språket.

I hovudsak er bruken av *ish* avgrensa til uformelle tekstar på nettet, og det har til dømes ikkje kome inn i seriøse nyheitssaker. Men eg har fått rapport om at det har vore brukt i NRK si 17. mai-sending frå Slottsplassen og i ei sportssending i same kanal.

Eg vågar ikkje å spå noko om framtida, men eg vil gjerne dra ein parallell til omtalte *-aktig*, som no er godt etablert i norsk, men som i si tid blei lånt inn frå tysk.

Signe Nilssen har mastergrad i nordisk språk og litteratur og arbeider ved Universitetet i Bergen.

Kan du skilje mellom [ç] og [ʃ]?

Uttale av språk har alltid vore i endring. Overgangen frå «kjylland» til «sjylland» er eit godt døme på det. Nokre synest det er spennande, andre synest det er skjemmande.

AV ROLF THEIL

DÅ EG VAR GUT, hadde eg ein kamerat som ikkje greidde å seie kj-lyden, lyden fremst i vanleg austnorsk uttale av *kjære*. Han uttala ordet *kjære* med sj-lyd, lyden fremst i vanleg austnorsk uttale av *skjere*, og syntest det var flautt, for han skulle snart byrje på skulen. Eg var litt eldre enn han og meistra desse lydane, så eg prøvde å hjelpe han. Dette var mange år før eg visste at det fanst noko som heiter fonetikk, men eg fann ei råd. – Gjer som om du skal seie ein *j*, men i staden blæs du luft ut gjennom munnen, sa eg. Han så gjorde, og der var kj-lyden på plass! Dette var tidleg på sommaren, og då hausten kom, byrja han på skulen med litt mindre kleising.

For dei fonetisk interesserte legg eg til at eg med «kj-lyd» og «sj-lyd» meiner den ustemde palatale frikativten [ç] og den ustemde apikale frikativten [ʃ]. Så er det sagt.

Lydar i rask rekkjefølgje

Der eg kjem ifrå, seier vi at ungane *kleisar* når dei enno ikkje snakkar reint. Grunnen til at ungar *kleisar*, er for det fyrste at det tek tid å lære alle lydane i eit språk. I ulike variantar av norsk finn vi mellom 15 og 30 ulike konsonantfonem, og kvart fonem har så mange variantar – allofonar – at eit barn truleg må lære mellom 100 og 200 ulike konsonantvariantar for å få «vaksen» uttale. I tillegg kjem vokalane. Norske dialektar flest har ni korte og ni lange vokalfonem, som òg varierer etter kvar i ordet dei står.

For det andre skal ungane lære å uttale lydane i rask rekkjefølgje. Dei må ha god kontroll over rundt 35 ulike musklar for å oppnå normal talesnøggleik, som for dei fleste germanske språka er om lag seks stavingar i sekundet, avhengig av talestil. Japandarane skal

vere dei som uttalar flest stavingar i sekundet, faktisk nærmare åtte.

For det tredje tek det nokre år før artikulasjonsorgana har utvikla seg slik at det er mogeleg å snakke reint. Ved fødselen liknar vi meir på sjimpansar enn på vaksne menneske i munnen og svelget, og det er fyrst i fireårsalderen at taleorgana har fått den utforminga som skal til for at ein vaksen uttale i det heile er mogeleg.

Ørsmå skilnader

Og høyrsla må ikkje undervurderast! Ei norsk staving inneheld normalt ein vokal og i gjennomsnitt éin til tre konsonantar, slik at vi må oppfatte mellom ti og tjue språklydar i sekundet. Ei god stund før skulealderen har som regel det meste falle på plass. Ved hjelp av skarp høyrsla og imponerande muskelkontroll greier vi å uttale det eller dei språka vi høyrer kring oss, på nesten nøyaktig same måten som foreldre, sysken og leikekameratar. Til og med variasjonen i språket tek vi etter, med statistisk presisjon.

Utfordringane med å lære å snakke er i det heile så store at det nesten er utruleg at vi får det til. Men det burde ikkje overraske oss at *variasjon* er eit grunnleggjande drag ved språket. Fonetiske instrument viser at vi aldri seier eitt og same ordet på nøyaktig same

måten. Til dels er det snakk om skilnader som er så små at dei ikkje kan høyrast, men mykje av variasjonen er ganske tydeleg.

Oss og dei

Variasjonen i språket blir utnytta sosialt. Noko av variasjonen er reint individuell, men den individuelle variasjonen har tronge grenser. Litt meir avvikande uttalevariantar treng eit sosialt miljø for at dei skal overleve. Ein gong, kanskje for rundt 200 år sidan, slutta ein del menneske i Christiania å bruke «tjukk l», [ɾ], og begynte å seie «vanleg l», [l], i staden. Den nye uttalen b[l]å, mot eldre b[ɾ]å, blei eitt av fleire klåre merke på tilhøyrsla – eller eit ønske om tilhøyrsla – i høgare sosiale lag.

Vi tek ikkje berre etter språket i det miljøet vi veks opp i, ned til minutiøse detaljar, men i ung alder registrerer vi òg språklege skilnader mellom vår eiga gruppe og andre grupper. Med *gruppe* meiner eg då alt frå familie, kameratflokk, grannelag og generasjonar til lokalsamfunn, samfunnslag og etniske grupper. Samspelet mellom den individuelle variasjonen og trongen menneska har til å understreke forskjellen på «oss» og «dei», er opphavet til mange av dei språklege skilnadene i verda. Det går langsamt, men etter nokre tusen år blir resultatata tydelege.

Nyskaping og spreieing

Men tilbake til kj-lyden. For om lag 35 år sidan heldt instituttet vårt eit etterutdanningskurs i lingvistikkk for lærarar i ungdomsskulen og den vidaregåande skulen. Ein ungdomsskulelærar frå Oslo fortalde oss at fleire av elevane hans uttala ord som *kjære* og *kylling* med sj-lyd, og ikkje med den kj-lyden som vi vaksne brukte. Reaksjonen vår var begeistring – tenk, ei lydendring i vår tid! Slikt var ikkje og er ikkje daglegdags. Framleis kan vi stå ved ein ferskvaredisk og høyre yngre folk bestille «sjylling». Om dette blir den vanlege framtidsuttalen i Oslo og andre stader, kan vi framleis ikkje seie

noko om. Dersom nye generasjonar held på uttalen «sjylling» livet ut, kan det skje ei varig språkendring, ved at dei som seier «kjylling», etter kvart døy ut.

Slikt har sjølvsgatt skjedd svært mange gonger tidlegare. Tenk berre på at vi i dag ikkje lenger skil i uttalen mellom ord som tek til med *j*, *gj*, *hj* og *lj*, trass i at dei blei uttala på kvar sin måte på norrønt. Vi uttalar *jorde*, *gjorde* og *ljore* likt, og vi uttalar *gjort* og *hjort* likt.

Korleis kunne det skje at større grupper av ungdommar for nokre tiår sidan byrja å seie «sjylling» i staden for «kjylling»? Når vi undersøker språkendringar, må vi skilje mellom det at noko nytt oppstår, og at det nye spreier seg til større grupper. Det nye må fyrst oppstå hos nokre få individ før det kan spreie seg til fleire. Det nye kan byrje med den vesle individuelle variasjonen. Dersom det nye får ein identitetsskapande funksjon, spreier det seg og kan bli forsterka. Vi kjenner til døme på at folk med ei sterk lokal identitetskjenle overdriv uttaledrag dei opplever som karakteristiske for staden.

Varig endring?

Lenge før nokre ungdommar byrja å seie «sjylling», hadde variasjonen i uttalen av kj-lyden blitt tydeleg i Oslo-området, og nokre uttalevariantar låg nærmare sj-lyden enn i eldre uttale. Det er liten tvil om at uttalen «sjylling» fekk ein identitetsskapande funksjon, og då låg forholda vel til rette for spreieing

innanfor visse grupper. Nokre ungdommar gjekk over frå å seie «kjylling» til å seie «sjylling» seint i tenåra, det var ikkje ei overlevd kleising! Men i Oslo-området ser uttalen «sjylling» ut til å vere eit livsfasefenomen. Dei færraste snakkar på same måten gjennom heile livet, og det er heilt

tydeleg at mange som sa «sjylling» i ungdomstida, ikkje held fram med det gjennom livet. Men det *kan* halde fram som ein uttale som identifiserer særskilde ungdomsgrupper.

Det er ei velkjend sak at somme grin på nasen av uttalen «sjylling», og vi høyrer påstandar om at språket blir fattigare og mindre nyansert, mellom anna fordi *skjere* og *kjære* eller *skylling* (nynorsk *skyljing*) og *kylling* får same uttale. Men det er svært vanskeleg – om i det heile mogeleg – å finne døme på at dette skaper problem for kommunikasjonen. Ord blir alltid nytta i særskilde samanhengar, som ryddar misforståingane effektivt av vegen. Det er vanskeleg å tenkje seg at nokon bed om *skylling* i ferskvaredisken eller om *kylling* hos øyrespesialisten.

Trass i ulikt etymologisk opphav blir dei tre franske orda *fin* 'ende; fin', *feint* 'falsk, tilgjord' og *faim* 'svolt' uttala heilt likt, men det er utruleg kor mykje homofoni eit språk toler – og det er *gefundenenes Fressen* for dei som elsker ordspel.

«Det er vanskeleg
å tenkje seg at nokon
bed om *skylling*
i ferskvaredisken eller
om *kylling* hos øyre-
spesialisten.»

Rolf Theil er professor i lingvistikkk ved Universitetet i Oslo.

Når eit ord er ført opp i denne spalta, tyder det berre at vi har registrert at det er i bruk. Det tyder ikkje at Språkrådet går god for ordet.

Astrid Nøklebye Heiberg er lei av innpåsletne elsyklister og har derfor fått seg avviserpinne på bagasjebrettet. Foto: Ingar Storfjell / NTB scanpix

avviserpinne Astrid Nøklebye Heiberg (80) skremmes av råskinn på elsykkel. – I byen bruker jeg tråsykkel, elsykkelen går for fort. [...] Hun har selv flere ganger vært nær ved å bli meid ned av elsyklister. På bagasjebrettet er det derfor montert en ekstra avviserpinne for å gi henne bedre plass i trafikken.

Aftenposten 19.4.2016

flyndreflat Fiskeriblad legger seg flyndreflate. Fiskeribladet Fiskaren beskyldte fiskeriminister

Per Sandberg (Frp) for å ha tildelt en økt torskekvote som en vennetjeneste. Nå beklager bladet og sier det ikke var grunnlag for beskyldningene.

Nationen 14.4.2016

godhetstabu Stockholmspolitiet har åpenbart bevisst tilbakeholdt informasjon om hendelsene. [...] I det godes tjeneste har deler av Sveriges samfunnsdebatt blitt tabubelagt. [...] Hvordan bygges et godhetstabu? Hvordan kunne det gå så galt? [...] Om vi mener at vi jobber for noe godt – eksempelvis kvinners rettigheter eller det å hjelpe flyktninger – er det vanskelig for oss å akseptere at det vi gjør faktisk kan arbeide mot vårt mål.

dagbladet.no 13.1.2016

hverdagsintegrering Integrering er enkelt, skrev Ali Al-Jabri (17) i Si ;D. Det fikk Erna Solberg (H) til å invitere ham hjem til seg. I kveld trekkes arbeidet på Stovner i Oslo frem som et godt eksempel på hverdagsintegrering i statsministerens nyttårstale. [...] – Hva mener du er det viktigste de har gjort på Stovner og i budskapet til Al-Jabri? – Det er det jeg vil kalle hverdagsintegrering. Vi snakker veldig ofte om hverdagsrasisme. Det er like viktig å snakke om hverdagsintegrering, sier Solberg.

Aftenposten 1.1.2016

skralle-effekt Avtalen vil med all sannsynlighet legge opp til det som omtales som «frys»- og «skralle»-effekt. Disse effektene skal sikre at en liberalisering som er innført, ikke kan reverseres når det politiske flertallet i et gitt avtaleland forandrer seg. Ordbokdefinisjonen av skralle er «innretning, redskap som lager en skrallende lyd». For så vidt en passende beskrivelse på effekten på TISA-debatten, men det er mekanikerdefinisjonen som ligger til grunn.

Nationen 19.4.2016

Foto: Tove Breistein

Om talespråk i Språknytt

– **EG SYNEST DET** er ei stor glede å leve i det norske språksamfunnet. Tenk at ein her i stor grad kan snakke dialekten sin utan at folk reagerer på det. Det synest eg er så flott. Likevel er det ingen tvil om at det er eit dialekt-hierarki i landet, og at det er enklare å bruke somme dialektar offentleg enn andre. Folk som er synlege i media, har difor eit særleg ansvar for å vere gode førebilete og bruke dialekten sin. Det vil igjen gje andre mot til å stå fram med sitt eige talemål.

pensjonert språkprofessor Arne Torp

DET ER EIT nederlag for den gode journalistikken når du på to minutt i beste sendetid rekk å fyre av «mirakel, mareritt, utsvelta, avkrefta, forferdeleg, fullt opprør, gigantisk, skaka, dramatisk» i ei og same sak. Reporteren har truleg hatt det for travelt til å gå gjennom orda som er brukte, og stille seg kontrollspørsmålet: Er språket enkelt og konkret? Har vi unngått generelle abstraksjonar?

utanriksreporter Sigrun Slaggard

AMERIKANORSK-BRUKERNE har i stor grad bare vært eksponert for sin egen variant av norsk, og de skjønner ikke engang målet i den norske hovedstaden. Det er uvant for oss som er fra Norge. Enda mer spesielt er det at vi voksne forskere har vært de yngste de har snakket norsk med på lenge. Vi har fått spørsmålet: «Snakker barna i Norge norsk?»

lingvistikkprofessor Janne Bondi Johannessen

TEKNISK SETT ER [kebabnorsk] en dialekt god som noen, selv om den bare har noen tiår på baken. [...] Heldigvis viser noen meningsmålinger at toleransen for «aksentpreget» norsk er godt over middels i det nye årtusenet, men fortsatt er den betydelig mindre enn aksepten av dialektbruk i både formelle og uformelle sammenhenger. Viljen til å anerkjenne ny variasjon som en legitim tilvekst til den øvrige talespråkfloraen ser ikke ut til å være særlig stor hos nordmenn flest.

førsteamanuensis Stian Hårstad

Har du eit spørsmål, kan du sende ein e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Spørsmål: Korleis skal ein definere ei språk-
endring? Er det ei språkendring når mange
yngre no seier /sj/ i staden for /kj/, til dømes
/sjino/ i staden for /kjino/?

Svar: For at noko skal kunne kallast ei språk-
endring, må det slå igjennom og bli eit varig
nytt drag i språket som dei fleste språkbrukar-
ane i eit språksamfunn nyttar. Det må altså vere
noko meir enn tidsbundne variasjonar, til dømes
moteord, enn går av bruk att. Sj-uttale der folk
før nytta /kj/, kan bli ei språkendring dersom
denne uttalen held fram med å spreie seg.

I boka *Språkmøte*, ei innføring i sosiolingvis-
tikk frå 2003, er det ein utdjupande definisjon
av språkendring og ei drøfting av mellom anna
samanfall av sj-lyd og kj-lyd.

Les meir om sj/kj-lydane på side 28–30 i
dette bladet.

Spørsmål: I 60- og 70-åra var det vanlig blant
unge i Oslo å si det *golla meg (rått)* når man
kommenterte noe med skadefryd. Men *golle*
står ikke i ordbøkene. Hva kan det komme av?

Svar: Vi tror det kan være en parallell til å *gosse*
seg, som også er brukt i Oslo i samme betyd-
ning seinest fra slutten av 50-åra. Stemmer
dette, er *golle* = *godle* med stum d.

Å *gosse* er den vanlige uttalen av å *godse*,
som er notert fra Telemark, Oslo, Aker og
Skedsmo. Allment kjent er å *godte seg*. Vi har
også å *godne seg* (uttalt *gone*), men det betyr
snarere 'å godgjøre seg'. Fellesnevneren for
disse avledningene på *-se*, *-te*, *-le* og *-ne* er
altså adjektivet *god*.

De yngste sier i dag heller *det digga meg* enn
det golla meg eller *gossa meg*. Det er flere tiår
siden *digge* slo gjennom i ungdomsspråket, men
de som først brukte dette ordet på norsk,
bruker neppe uttrykket *det digga meg*.

Spørsmål: Å *være helt Nils* er ikke helt bra. Man
er vel alt fra ganske ufiks til helt dust. Men
hvem var den første dusten/Nilsen?

Svar: La oss kalle ham Nikkers-Nils. I *Bevingede*
ord står dette: «Oslo-slang fra ca. 1930. I brev til
redaksjonen 1. okt. 1976 forklarer lektor R.
Førsund det slik: 'Seinere ambassadør Nils
Anton Jørgensen var i sine guttedager i England
en tid. Da han kom tilbake, hadde han anskaffet
et par knickers som skilte seg ut fra de norske,
de var trange der de norske var vide. Seinere
anskaffet en gutt i samme klasse en liknende
knickers, og da sa Jaquet (en annen gutt, senere
restauratør): Er du blitt helt Nils, du da?'»

Vi liker å tro på denne historien. Noen bedre
teori kjenner vi ikke. Vi ser uttrykket i aviser og
skjønnlitteratur allerede i 1945.

For ordens skyld må vi nevne det Tone Tryti
skriver i *Norsk slang* (1984): «Dessuten brukes
ofte personnavn overført om dum person. Ingvald
Marm [som gav ut ei slangordbok i 1962] nevner
'Johan', 'Hans' og 'Anton', og Ulf Gleditsch har
med 'Ole', 'Nils på pæra', 'Jørgen' og 'Petter'.
Av de eldre betegnelsene er Johan og Nils de
vanligste.»

Spørsmål: Jeg lurer på om kanskje norsk,
svensk og dansk i framtiden kan bli ett språk.
Eller om iallfall svensk og norsk kan bli det?
Tross sine ulikheter er de jo likere enn dialek-
ter innenfor andre språk rundt i verden.

Svar: Det har du rett i. Dessverre er det ingen
som kan svare sikkert på spørsmålet.

For det første er det vanskelig å definere
hva et språk er, ut fra rent språklige kriterier.
Språkforskeren Max Weinreich satte det på
spissen og sa at et språk er «en dialekt med
egen hær og flåte». Lingvisten Heinz Kloss
prøvde å løse problemet med å dele språk-

begrepet i to: *Avstandsspråk* er ulike språk fordi de ikke er gjensidig forståelige (som norsk og tysk), mens *utbyggingspråk*, som kan være gjensidig forståelige (som norsk og svensk), er utbygd med rettskrivning, brukes som normerte språk i medier, kirke, skole osv. og oppfattes som forskjellige på språk-sosialt grunnlag.

Nynorsk og bokmål er på mange måter like mye (eller lite) to forskjellige språk som for eksempel bokmål og dansk er det, men de blir regnet som to varianter av norsk fordi de begge brukes innenfor den norske staten.

Det er klart at norsk, svensk og dansk *stammer* fra det samme språket, som kalles urnordisk. Etter at de urnordiske dialektene skilte lag, har de blitt oppfattet mer og mer som egne språk. Dette henger naturligvis sammen med at Norge, Sverige og Danmark lenge har vært tre selvstendige land med hver sin offentlighet, og språkene har med noen unntak blitt «utbygd» hver for seg. Dansk, svensk og norsk har saktens påvirket hverandre etter at de skilte lag, men prosessene som går motsatt vei, er fremdeles sterke, iallfall om man skal tro nordmenn som forteller at de må snakke engelsk for å bli forstått i København.

Hvis Norge, Sverige og Danmark skulle slå seg sammen til én stat, kunne

nok det skrevne og talte språket i Skandinavia igjen begynne å bli gradvis mer likt, og noe ville da sikkert blitt gjort for å tilpasse skriftspråkene til hverandre. Men i dag virker det fjernt.

Om Språkrådet

Språkrådet arbeider for å styrkje det norske språket og språkmangfaldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og følgjer opp den norske språkpolitikken på oppdrag frå Kulturdepartementet.

Dette gjer Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlege og private aktørar om språkpolitiske tiltak, mellom anna om klarspråk i det offentlege og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norskspråkleg teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringa skal byggje på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med mållova og gjev råd om stadnamn.
- Språkrådet gjev råd og formidlar kunnskap om språk, språkbuk og språkarbeid. Rådgevinga på nett, nettordbøker, kurs, seminar og publikasjonar er viktige verktyg i dette arbeidet. Vi forvaltar rettskrivinga i nynorsk og bokmål og følgjer med på korleis språket utviklar seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skulen.
- Språkrådet fremjar norsk teiknspråk og dei nasjonale minoritetsspråka kvensk, romani og romanes og samarbeider med språkbrukargruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjonar i andre land, mellom anna om å sikre nabospråkforståing i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for framifrå bruk av norsk i sakprosa og andre prisar og stipend. Vi arrangerer den årlege Språkdagen for å setje søkelys på språk og språkbruk i samfunnet.

Hovudmåla for arbeidet til Språkrådet

- Styrkje statusen til norsk språk og bruken på utsette samfunnsområde
- Fremje norsk som eit godt fungerande kultur- og bruksspråk
- Ta vare på det språklege mangfaldet og interessa til språkbrukarane

Direktøren leier sekretariatet i Språkrådet, som mellom anna har tre språkfaglege seksjonar. Styret i Språkrådet er utnemnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har tre fagråd med språkkunne og språkengasjerte personar frå heile samfunnet.

www.sprakradet.no
facebook.com/Sprakradet.NO
twitter.com/sprakradet

Språkrådet

Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLEG REDAKTØR:
Åse Wetås

KOMMUNIKASJONSSJEF:
Anne Kirkhusmo

REDAKTØR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

JOURNALIST:
Astrid Marie Grov
astrid.marie.grov@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artiklar frå
eksterne skribentar står
for forfattaren sitt syn.

Ettertrykk tillate når
kjelda er oppgitt.

OPPLAG: 10 800

Tekstene i dette nummeret
finst òg på internett:
www.sprakradet.no/spraknytt

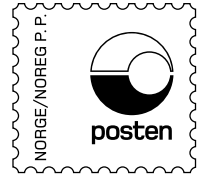
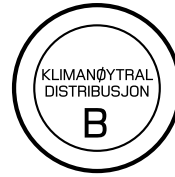
Fire nummer i året
Redaksjonen avslutta
22.04.2016

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Framsideoilustrasjon:
Anne Hasla
Foto: privat

Baksideoilustrasjon:
pixonaut / iStockphoto

Returadresse:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

HISTORIA BAK

Snakk om babling

Når vi pjatter og pludrer, sladrer og sludrer, er det lydene våre som har gitt navn til ordene. Og når vi babler i vei, er det egentlig bavianen som står bak.

AV ERLEND LØNNUM

De mange lydmalende ordene vi har i språket, kalles med et fremmedord for onomatopoetika, som er gresk for 'navneskaping'. Dyrelydverbene er åpenbare eksempler på det: Kattene mjauer, hundene bjeffer, kuene rauter, sauene breker, geitene mekrer – og apene brøler, ikke ulikt menneskene.

Da er det kanskje ikke like innlysende at verb som *snakke* og *prate* også er lydhermende. De kommer fra lavtysk, *snacken* og *praten*, og oppstod en gang i tiden for å gjengi lyden av det talte ord. Det samme gjelder hysje og hviske, skravle og skråle, tusle og tasle og mange andre verb som beskriver menneskelyder.

En beslektet kategori er ord som har sansene som utspring. Mukking og mumling har med mulen og munnen å gjøre, lytting henger sammen med lyden, og svada, altså tomme ord, har opphav i taleevnen (av latin *suadere* 'overtale').

Og babling kommer visstnok fra det franske ordet for bavian, *babouin*, et lydord som etterligner leppenes bevegelser – en slags etteraping altså.